

УДК 347.91

**ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ,
ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗАХИСТІ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ**

**FEATURES OF PROOF IN CASES ARISING IN THE PROTECTION OF HONOR,
DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION**

Лежух Т.І.,
*ад'юнкт кафедри цивільного процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена аналізу питань, пов'язаних з доказуванням при розгляді справ про захист честі, гідності та ділової репутації судом. Метою даної статті є визначення сутності судового доказування, що має місце в процесі розгляду такої категорії справ. Крім того, стаття містить дослідження специфічних особливостей отримання та використання доказів в таких справах.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, докази, доказування.

Стаття посвящена аналізу вопросов, связанных с доказыванием при рассмотрении дел о защите чести, достоинства и деловой репутации судом. Целью данной статьи является определение сущности судебного доказывания, имеющего место в процессе рассмотрения такой категории дел. Кроме того, статья содержит исследование специфических особенностей получения и использования доказательств в таких делах.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, доказательства, доказывание.

This article analyzes issues related to evidence in cases of honor, dignity and business reputation of the court. The purpose of this paper is to determine the nature of legal proof that there is a pending this category of cases. In addition, the article describes the study of specific features of the receipt and use of evidence in such cases.

Key words: honor, dignity, business reputation, evidence, proof.

Постановка проблеми. Актуальність проведеного дослідження визначається умовами сьогодення та характеризується рядом причин:

- по-перше, в Україні активно розвивається інститут громадського суспільства та підвищується рівень правової культури населення;

- по-друге, після здобуття Україною незалежності громадяни нашої держави отримали можливість вивчати та впроваджувати досвід громадян інших держав, зокрема і у правозастосовній сфері. Саме на підставі зарубіжного досвіду українці навчилися користуватись правом на захист своєї честі, гідності та ділової репутації.

Крім того, предмет даного дослідження, а саме докази та доказування, беззаперечно, посідають найважливіше місце у будь-якому судовому процесі, в тому числі і тих, що відбуваються в рамках цивільного судочинства. Саме тому розуміння природи і сутності доказування у цивільних справах, до яких відносяться і справи про захист честі, гідності та ділової репутації, є вкрай важливим для забезпечення максимальної ефективності механізму судового захисту прав, свобод та інтересів особи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, пов'язаних з доказуванням при розгляді справ про захист честі, гідності та ділової репутації судом, завжди приділялась велика увага з боку науковців як дореволюційного, радянського, так і нинішнього часу.

Серед них можна виділити: С.С. Алексєєва, А.Л. Анісімова, Д.В. Дзеру, О.В. Боброву, А.С. Довгерт, М.А. Гурвич, І.М. Зайцева, О.М. Ерделевського, О.Ф. Клейнман, В.В. Комарова, М.М. Красавчикова, О.О. Красавчикова, Н.С. Кузнецова, Д.Д. Луспенник, М.М. Малєїна, М.С. Малєїна, Д.І. Меєр, І.Б. Новицького, Н.В. Павловську, В.П. Паліюка, Л.І. Петражицького, Й.О. Покровського, З.В. Ромовську, Р.О. Стефанчука, М.К. Треушнікова, К.А. Флейшиця, Р.Й. Халфіна, М.С. Шакар'яна, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневича, С.І. Шимона, М.Є. Штефана, Я.Л. Штутіна, К.С. Юдельсона, Т.М. Яблочкова та багатьох інших.

Метою даної статті є визначення сутності судового доказування, що має місце в процесі розгляду справ по захисту честі, гідності та ділової репутації особи, визначення предмету судового доказування в такій категорії справ та специфічних особливостей отримання та використання доказів в таких справах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частина 1 статті 55 Конституції України гарантує громадянам право на судовий захист прав та свобод. Право на захист честі, гідності та ділової репутації передбачено Цивільним кодексом України та ч.1 ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої кожна особа має право у порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх невизнаних, порушених або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [1].

Численні наукові праці підтверджують найбільшу ефективність саме судової форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів [2, с. 11; 3, с. 14].

Водночас способи захисту цивільних прав, в тому числі честі, гідності та ділової репутації особи закріплено в ст. 16 ЦК України [4]. З аналізу вищезазначеної норми вбачається, що: перелік цих способів захисту не є вичерпним, він може додатково встановлюватись іншими законами або договором; наведений перелік способів захисту містить найбільш поширені способи, що можуть бути застосовані універсально до всіх цивільних правовідносин.

Актуальність проблеми необхідності судового захисту честі, гідності та ділової репутації особи підтверджено і наявністю Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та

честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [5].

Відповідно до п. 3 вищезазначеної Постанови вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що відповідно до статті 275 ЦК захист особистого немайнового права здійснюється у спосіб, встановлений главою 3 цього Кодексу, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що їх спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь, заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 ЦК) тощо.

Таким чином, беручи до уваги положення ч. 2 ст. 16 ЦК України та вищезазначеної постанови, можемо констатувати, що найбільш прийнятними способами захисту честі, гідності та ділової репутації особи є: визнання права; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування моральної шкоди (ст. 23 ЦК України). Відповідачами у таких справах повинні бути особи, дії або бездіяльність яких негативно вплинула на ділову репутацію, згальбила честь і гідність позивача.

Отже, можемо зробити висновок, що предметом спору у справах про захист честі, гідності та ділової репутації є матеріально-правова вимога потерпілої особи до особи, що порушила такі права, яка ґрунтується на спірному правовідношенні. За загальним правилом така вимога стосується негативної інформації, що була поширена відповідачем, та/або відшкодування моральної шкоди, яка була завдана таким порушенням.

Особливостями предмета позову про захист честі, гідності та ділової репутації можна назвати:

- по-перше, право постраждалої сторони на пред'явлення матеріально-правових вимог встановлено нормами матеріального права та не потребує додаткового закріплення у інших документах;
- по-друге, Постановою Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» передбачено застосування кількох способів захисту на вибір постраждалої особи; наприклад, особа може реалізувати своє право на відповідь або ж спростувати недостовірні відомості у судовому порядку;
- по-третє, вимога може бути пред'явлена до особи, яка розмістила недостовірні відомості, так і до особи, яка виступила первісним поширювачем інформації;
- по-четверте, законом передбачено право особи пред'явити вимогу про відшкодування моральної

шкоди, завданої таким порушенням. При цьому при визначенні розміру моральної шкоди постраждала особа виходить лише зі своїх суб'єктивних переконань щодо моральних страждань, які їй були завдані винною особою;

- по-п'яте, на постраждалу особу покладається обов'язок доведення лише факту поширення недостовірних відомостей особою, до якої пред'явлено вимогу; в свою чергу, тягар доказування щодо правдивості поширеної інформації цілком лягає на відповідача.

Предмет позову про захист честі, гідності та ділової репутації особи індивідуалізує пред'явлений позов залежно від характеру вимоги, яка заявляється позивачем.

В свою чергу, необхідно розрізнити безпосередньо предмет позову від матеріального об'єкта або матеріального предмета позову [6, с. 323]. Під об'єктом позову розуміється матеріальне благо, отримання якого прагне постраждала сторона [3, с. 115]

Таким чином, склад правопорушення, що дає підстави для судового захисту честі, гідності та ділової репутації особи, є [5]: поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; поширення інформації, що стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Всі вищезазначені факти і становлять предмет доказування у справах по захисту честі, гідності та ділової репутації особи.

Розглянемо зазначені елементи предмету доказування більш детально.

Під поширення інформації слід розуміти: опублікування її пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної особи [Постанова Пленуму].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про інформацію» поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації [7].

Як вважає О.Є. Харитонов, поширенням інформації є доведення її до відома хоча б однієї третьої особи будь-яким способом, за умови здатності сприйняття останньою її змісту. При цьому не має

значення форма поширення інформації (вербальна, письмова, за допомогою міміки, жестів, конклюдентних дій, творів мистецтва тощо); головне, щоб ця інформація була сприйнята іншими (третьими) особами. І тому не вважається поширенням інформації повідомлення її особі, якої вона стосується [8, с. 276]

Так, в позовах про спростування недостовірних відомостей об'єктом може бути поширена неправдива інформація. Об'єктом позову про спростування недостовірних відомостей не може бути інформація, яка була направлена до компетентних органів для перевірки її на предмет законності [9].

Водночас у Рішенні Конституційного Суду України від 10.04.2003 р. № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей) зазначено, що звернення громадян до правоохоронного органу, які містять певні відомості про недодержання законів, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами [10].

Викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу завідомо неправдивих відомостей тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством України.

Суб'єктивна думка про характер цих відомостей (впевненість у тому, що вони відповідають дійсності) виключає відповідальність за їх поширення.

Крім цього, окремо слід наголосити на випадки обманутої довіри. В такому випадку особа, яка здійснила непорядний вчинок, може про це розповісти іншій особі разом з проханням про збереження такої таємниці і у випадку, коли такі відомості набувають подальшого поширення, такі дії не можуть трактуватись як поширення недостовірних відомостей і складати склад правопорушення, оскільки такі дії були вчинені особою, але вона надіялась на збереження таємниці [11, с. 30-31].

Окремо слід розглянути ситуацію, коли особа розголошує недостовірні відомості в присутності лише тієї особи, якої це стосується. Якщо особа, що поширює інформацію, в такому випадку вживе всіх необхідних заходів конфіденційності, інформація не буде вважатись такою, що поширена, оскільки це передбачає наявність третіх осіб, яким ці відомості стануть відомими [5].

Варто зазначити, що аналогічну позицію щодо необхідності поширення недостовірної інформації хоча б одній третій особі, крім особи, якої ця інформація стосується, займає і Верховний Суд Російської Федерації [12].

Якщо проаналізувати Постанову Пленуму Верховного Суду України №1, яка була зазначена вище, то можна констатувати, що доказуванню в справах про захист честі, гідності та ділової репутації позивач повинен довести наступні обставини: те, що відомості дійсно стали відомими третім особам; відповідач не доклав достатні зусилля, щоб забезпечити конфіденційність розповсюдженої інформації; причинно-наслідковий зв'язок між тим, що відповідач не забезпечив достатньої конфіденційності поширю-

ваної інформації, в результаті чого така інформація стала відомою третім особам.

На нашу думку, особливо проблемними в частині доведення є останні два факти, оскільки відповідач мав на меті саме забезпечити конфіденційність інформації, проте внаслідок певних обставин вона таки стала відомою третім особам.

Наприклад, телефон позивача, на якому містились смс-повідомлення з недостовірною інформацією, було втрачено або викрадено, внаслідок чого інформація набула свого поширення серед інших осіб або навіть у засобах масової інформації. Особливо часто такі випадки можуть мати місце щодо публічних людей. В ситуації поширення інформації засобами масової інформації виникає цілком логічне запитання: хто буде вважатися розповсюджувачем інформації: особа, яка надіслала смс-повідомлення, чи засіб масової інформації? З одного боку, розповсюджувачем була особа, яка надіслала смс-повідомлення, яка вжила достатніх заходів конфіденційності, а з іншого боку – розповсюдив ці відомості засіб масової інформації, який такі смс-повідомлення не надсилав.

На наше переконання, у такій ситуації повинен все-таки нести відповідальність засіб масової інформації, який поширив недостовірну інформацію, не

переконавшись у її достовірності, як того вимагає ч. 2 ст. 302 ЦК України [4].

Звичайно, законодавство не може містити механізму захисту честі, гідності та ділової репутації у всіх проявах розповсюдження недостовірної інформації, проте, на нашу думку, такі справи повинні детально аналізуватись Верховним Судом України для надання відповідних роз'яснень та рекомендацій по мірі розгляду таких справ.

Висновки. Таким чином, виходячи з результатів вищенаведеного аналізу, можемо зробити висновок, що недостовірною інформацією в контексті ст. 277 ЦК України можна вважати наступні відомості: ті, що були розповсюджені за відсутності достовірних та належних доказів; ті, що негативно впливають на честь, гідність та ділову репутацію особи; ті, щодо яких не спливає строк позовної давності, встановлений п. 2 ч. 2 ст. 258 ЦК України, та відсутні поважні причини для поновлення такого строку.

На нашу думку, відсутність хоча б одного із вищенаведених елементів позбавляє особу права посилається на те, що негативна інформація, поширена про неї, є недостовірною. Ще однією важливою проблемою у справах про захист честі, гідності та ділової репутації є нечіткість змісту категорії оціночних суджень в справах про захист честі, гідності та ділової репутації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 3. – Ст. 112.
2. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.П. Вершинин. – СПб, 1998. – 46 с.
3. Кройтор В.А. Гражданский процесс / Кройтор В.А. – Х. : Эспада, 2006. – 288 с.
4. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».
6. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України / Штефан М.Й. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
7. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України за ред. Є.О. Харитонова. – Х. : Істина, 2007. – 689 с.
9. Закон України «Про звернення громадян» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 47. – Ст. 256.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі № 8-рп/2003 за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) від 10.04.2003 року.
11. Пронина М.Г., Романович А.Н. Защита чести и достоинства гражданина. – Минск : Светоч, 1976. – 376 с.
12. Постановление Верховного Суда РФ №3 від 24.02.2005 року «О судебной практике по делам о защите чести и достоинства граждан, а также деловой репутации граждан и юридических лиц».
13. Головенко Р. Поняття недостовірної інформації в українському законодавстві. – Режим доступу до статті : http://www.uapp.org/lib_prof/1003.html.